

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ, СХИЛЬНИХ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

Bantysheva O.O. Methods for investigating the psychological peculiarities of emotional intelligence in juveniles with an inclination towards victim behaviour / O.O. Bantysheva // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 28. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 36–54.

О.О. Бантишева. Методика дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки. На підставі теоретичного аналізу численних наукових робіт автор стверджує, що розвинений емоційний інтелект впливає на якість життя особистості. Показано, що він корелює з деякими позитивними якостями особистості: організаторськими здібностями, стресозахисною та адаптивною функціями, опором негативному афективному впливу, самомотивацією, лідерством і успіхом та, навпаки, його невисокий рівень корелює з декотрими видами проблемної поведінки, насамперед з агресією та вживанням наркотиків, високим рівнем особистісної тривожності, інтернет-залежністю, низькою самооцінкою. Висвітлено методику діагностики психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки. Детально описано, чому саме той чи інший психодіагностичний інструментарій був обраний для дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту осіб юнацького віку з особливостями прояву та чинниками їх віктимної поведінки. Під час розроблення методики дослідження було враховано основні вітчизняні підходи до вивчення проблеми схильності до віктимної поведінки. Зроблено висновок, що в подальшому уявляється доцільним розробка унікальної авторської програми з розвитку емоційного інтелекту як чинника попередження віктимної поведінки.

Ключові слова: віктимна поведінка, емоційний інтелект, чинники віктимної поведінки, діагностика психологічних особливостей емоційного інтелекту, діагностика віктимної поведінки, юнацький вік.

А.А. Бантышева. Методика исследования психологических особенностей эмоционального интеллекта лиц юношеского возраста,

склонных к виктимному поведению. На основании теоретического анализа многочисленных научных работ автор утверждает, что развитый эмоциональный интеллект влияет на качество жизни личности. Отмечено, что он коррелирует с некоторыми положительными качествами личности: организаторскими способностями, стрессо-защитной и адаптивной функциями, сопротивлением негативному аффективному воздействию, самомотивацией, лидерством и успехом и, наоборот, его невысокий уровень коррелирует с некоторыми видами проблемного поведения, в первую очередь с агрессией и употреблением наркотиков, высоким уровнем личностной тревожности, интернет-зависимостью, низкой самооценкой. Освещена методика диагностики психологических особенностей эмоционального интеллекта лиц юношеского возраста, склонных к виктимному поведению. В статье также описано, почему именно тот или иной психодиагностический инструмент был выбран для исследования взаимосвязи эмоционального интеллекта лиц юношеского возраста с особенностями проявления и факторами их виктимного поведения. При разработке методики исследования были учтены основные отечественные подходы к изучению проблемы склонности к виктимному поведению. Сделан вывод, что в дальнейшем представляется целесообразным разработку уникальной авторской программы по развитию эмоционального интеллекта, как фактора предупреждения виктимного поведения.

Ключевые слова: виктимное поведение, эмоциональный интеллект, факторы виктимного поведения, диагностика психологических особенностей эмоционального интеллекта, диагностика виктимного поведения, юношеский возраст.

Постановка проблеми. Дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних психологів (І. Андреева, Л. Божович, І. Ветрова, Л. Виготський, Е. Дюркгейм, Д. Ельконін, Е. Еріксон, Р. Мертон, Ю. Нікітіна, П. Селовей, Ю. Фролов) свідчать про те, що питання утвердження в соціумі дуже важливе для осіб юнацького віку. Щоб відповідати вимогам сьогодення (високий рівень інтелектуального та емоційного розвитку молодих людей, рівень комунікативної компетентності та ін.) та своєму внутрішньому світовідчуттю (перепади настрою, рефлексія, професійне та особистісне самовизначення), юнаки мусять розуміти та володіти певними емоційними навичками: сприйняття та розуміння власних емоцій та емоції оточуючих, саморегуляція, самомотивування, здатність справлятися та протистояти тиску навколишнього середовища та відчуттю безпорадності, вибудовувати та підтримувати просоціальні взаємовідносини, вміти утримуватися від фрустрації, свідомо спрямувати емоції у когнітивні процеси (використання емоцій для підвищення якості розумової активнос-

ті), тобто, все те, що вчені (Р. Бар-Он, Г. Гарскова, Д. Гоулман, С. Дерев'янка, Д. Карузо, Н. Коврига, Д. Люсін, М. Манойлова, Е. Носенко, Дж. Мейер, П. Селовей ін.) визначають як емоційний інтелект (ЕІ).

Як відомо, розвинений емоційний інтелект сприяє внутрішній гармонії та високій стресостійкості, здатності протистояти маніпуляціям [10].

На нашу думку, саме ці навички можуть попередити схильність юнака до віктимної поведінки, зробити його життя більш ефективним, а взаємовідносини з навколишніми людьми продуктивнішими.

Тому актуальним уявляється емпіричне підтвердження взаємозв'язку між емоційним інтелектом та схильністю до віктимної поведінки осіб юнацького віку, і, як наслідок, розроблення унікальної авторської програми розвитку емоційного інтелекту, як важливого чинника запобігання схильності до віктимної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що розвинений емоційний інтелект впливає на якість життя особистості. Він корелює з організаторськими здібностями [3, с. 194–196.]; зі стресозахисною та адаптивною функціями [18]; опором негативному афективному впливу [34]; самомотивацією [30]; з лідерством та успіхом [12]; зі здатністю об'єктивно розпізнавати загрозу в різних ситуаціях і збільшувати потенціал протистояння різного роду небезпекам [26, с. 191–201].

Недостатність емоційного інтелекту, навпаки, корелює з проблемною поведінкою, зокрема, з агресією та вживанням наркотиків [35]; з високим рівнем особистісної тривожності у підлітків [4]; з інтернет-залежністю [30], з низькою самооцінкою [33, с. 330–335].

Водночас аналіз наукової літератури та освітньої практики свідчить, що проблема психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки, досліджена не в повному обсязі. Однак проблема ця вкрай важлива. Юнак сьогодні – це здоровий соціум завтра. І кажучи про розвиток емоційного інтелекту саме юнацький вік можна назвати «серцевиною розвитку емоційного інтелекту». І. Андрєєва [2, с. 51] пише, що емоційний інтелект залежить від віку. Він збільшується між раннім підлітковим віком (11-13 років) і ранньою дорослістю (20-40 років).

Мета статті полягає у підборі, висвітленні та обґрунтуванні психодіагностичного інструментарія, спрямованого на дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту осіб юнацького віку з особливостями прояву та чинниками їхньої віктимної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Під час розроблення методики дослідження психологічних особливостей емоційного інтелекту осіб, схильних до віктимної поведінки враховано, що на сьогодні в межах вивчення проблеми схильності до віктимної поведінки вітчизняні автори використовують 1) синергетичний підхід [11], який базується на дефіциті досвіду позитивної, активної, просоціальної поведінки, пов'язаної з відстоюванням свого Я, а також на вроджених особливостях особистості (висока чутливість, високий рівень нейротизму, низький рівень емоційної стійкості та ін.); 2) підхід В. Папуші [28]; де робиться акцент на індивідуально-психологічних властивостях, які зумовлюють особливості віктимної поведінки і без з'ясування котрих не можуть бути розкриті повністю конкретні обставини, причини та умови віктимізації; 3) комплексно-синергетичний підхід, який ґрунтується на врахуванні дефіциту теплого спілкування з матір'ю в перші роки життя, періодизації життєвого циклу людини за Е. Еріксоном (циклічний вибір позитивного або негативного варіанту розвитку певних особистісних рис, які й визначає у подальшому життєву позицію людини), положення особистісного підходу [32], в межах якого досліджуються наявні в конкретної людини властивості суб'єктивного характеру (соціальні, біофізичні та психологічні) як фактори схильності до віктимної поведінки, когнітивний підхід [9], у межах якого йдеться про уявлення особистості про себе, позитивне чи негативне сприйняття світу, усвідомлення власної віктимної поведінки тощо.

Водночас, за результатами теоретичного аналізу літератури встановлено, що системного дослідження взаємозв'язку емоційного інтелекту осіб юнацького віку з особливостями прояву та чинниками їхньої віктимної поведінки не проводилося. Разом з тим, існує валідний психодіагностичний інструментарій з дослідження окремих аспектів зазначеної теми.

Виходячи з цього та визначених нами концептуальних положень дослідження особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки [6, с. 164–175], визначено методичну базу дослідження (табл. 1).

Таблиця 1

Методична база дослідження особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки

Показники	Емпіричні референти	Методики
1	2	3
Схильність до віктимної поведінки	<ul style="list-style-type: none"> • Схильність до агресивної та віктимної поведінки. • Схильність до самоушкоджувальної та саморуйнівної поведінки. • Схильність до гіперсоціальної поведінки. • Схильність до залежної і безпорадної поведінки. • Схильність до некритичної поведінки. • Реалізована віктимність. 	Методика О. Андронникової дослідження схильності до віктимної поведінки. [5, с. 11–25].
Емоційний інтелект	<ul style="list-style-type: none"> • Емоційна обізнаність. • Емоційна гнучкість. • Самомотивація. • Емпатія. • Розпізнавання емоцій інших людей 	Методика Н. Холла на визначення рівня емоційного інтелекту [19, с. 57–59]
<i>Чинники віктимної поведінки</i>		
Індивідуально-психологічні	<ul style="list-style-type: none"> • Тип темпераменту. • Тип гендерної ідентичності. • Тривожність, ригідність. • Потреба в нових враженнях. • Самооцінка, самоставлення. • Ступінь управління власним життям 	<p>Особистісний опитувальник Г. Айзенка ЕРІ [20, с. 65–71].</p> <p>Методика «Маскулінність-фемінінність» (С. Бем) [17].</p> <p>«Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк) [29, с. 141–145]</p> <p>Шкала пошуку відчуттів (М. Цукерман) [29, с. 78–81].</p> <p>Опитувальник самоставлення (В. Столін, С. Пантілеєв) [27].</p> <p>Тест СЖО (Д. Леонт'єв) [21, с. 1–18]</p>
Соціально-психологічні	<ul style="list-style-type: none"> • Міжособистісна залежність 	Тест на міжособистісну залежність Р. Гіршфільда, (адаптація О. Макушиної) [24, с. 32]

	<ul style="list-style-type: none">• Сугестивність.• Відчуття самотності.• Почуття емоційного благополуччя і захищеності, що пов'язані з кліматом у сім'ї.	Шкала сугестивності [15, с. 224–225]. Методика суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Фергюсон) [29, с 77.]. Опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» Д. Олсон, Дж. Портнер та І. Лаві (адаптована М. Перре) [7].
--	---	---

Насамперед, визначено методика дослідження, за якою можна виявити осіб, схильних до віктивної поведінки, а саме, опитувальник О. Андронникової, спрямований на виявлення широкого спектра проявів схильності до віктимної поведінки [5, с. 11–25]. Йдеться, зокрема, про схильність до: агресивної віктимної поведінки, схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки, схильність до гіперсоціальної поведінки, схильність до залежної і безпорадної поведінки, схильність до некритичної поведінки, реалізована віктимність. Це важливі показники, тому що, як відомо, розглядають саме такі різновиди жертв [31].

Вимір емоційного інтелекту з урахуванням завдань дослідження доцільно здійснити за опитувальником Н. Холла, що дозволяє, зокрема, встановити такі важливі його показники, як емоційна обізнаність, емоційна гнучкість, самомотивація, емпатія, здатність до розпізнавання емоцій інших людей тощо [19, с. 57–59]. Це є дуже цікавим, оскільки при будь-якому рівні емоційного інтелекту можна чітко бачити рівень кожної складової. Тобто не тільки сказати про високий, середній або низький рівні ЕІ, але й описати його особливості в осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки – що власне і є предметом дослідження.

Для поглибленого аналізу особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки, уявляється доцільним вивчити чинники, що зумовлюють схильність до віктимної поведінки та їх взаємозв'язок з емоційним інтелектом досліджуваних.

До *індивідуально-психологічних* чинників віктимної поведінки віднесено: тип темпераменту (тобто деякі його особливості); тип гендерної ідентичності (стиль виховання); тривожність та ригідність (якості, що притаманні віктимній особистості або, навпаки, можуть провокувати віктимну поведінку); потреба у нових враженнях (наскільки людина готова до ризику); самоо-

цінка та самоствавлення (наскільки юнак поважає і розуміє себе); ступінь управління власним життям (наскільки все, що траплялось, трапляється або буде відбуватися, людина оцінює з точки зору «я господар свого життя» або «життя керує мною»). До *соціально-психологічних чинників* віктимності віднесено: міжособистісна залежність (те, наскільки людина залежить від інших, у широкому розумінні цього слова); сугестивність (наскільки юнак піддається навіюванню з боку інших); відчуття самотності (відчуває людина себе покинутою, або їй комфортно існувати у соціумі); почуття емоційного благополуччя і захищеності що пов'язані з кліматом у сім'ї.

Зрозуміло, що всі ці показники тісно пов'язані між собою і разом складають багатомірну і багаторівневу модель віктимної особистості.

Для дослідження індивідуально-психологічних чинників доцільним уявляється використання опитувальника самоствавлення В. Століна і С. Пантілеєва, тест смисложиттєвих орієнтації (СЖО) Д. Леонтєєва та особистісний опитувальник Г. Айзенка ЕРІ.

Опитувальник В. Століна та С. Пантілеєва досліджує глобальне самоствавлення особистості (самоповагу, аутосимпатію, очікуване відношення від інших, самоінтерес, самовпевненість, самоприйняття, самокерування) – що якраз і може свідчити про розвиненість Я-образу. Тест Д. Леонтєєва (СЖО) дозволяє оцінити «джерело» сенсу життя, який може бути знайдений людиною або в майбутньому (мета), або в сьогоденні (процес), або минулому (результат), або в усіх трьох складових життя, а також інтернальність-екстернальність. Тобто, виходячи з синергетичного підходу, ця методика спроможна продемонструвати поведінку особистості у соціумі і її життєвий досвід (позитивний чи негативний). Методика демонструє те, як людина оцінює своє сьогодення і якими бачить перспективи в майбутньому, наскільки гармонійним життям живе, так би мовити «доживає» життя або робить ставки на майбутнє, впевнений в тому, що сам контролює своє життя чи оточуюче середовище, тобто є його хазяїном.

Високий рівень самоповаги, висока самооцінка, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність тощо, дуже важливі маркери задля успішного існування юнаків. Все це забезпечує можливість самостійно визначати цілі власної життєдіяльності та активно їх здійснювати, регулювати свій настрій, розуміти та керувати власними емоціями і розуміти емоції інших людей – все те, що ми розуміємо як складові емоційного інтелекту, та те, що зазвичай відсутнє у віктимної особистості.

Опитувальник Г. Айзенка ЕРІ визначає, який вид темпераменту належить особистості з урахуванням інтроверсії і екстраверсії, а також емоційної стійкості або емоційної нестійкості.

Темперамент значно впливає на характер і поведінку людини, а також на його відносини з іншими людьми. Він є однією з причин поведінкових розходжень у людей одного типу особистості [25]. Темперамент є одним із індивідуально-психологічних чинників схильності до віктимної поведінки, точніше, не сам по собі, тому що, звісно, той чи інший вид темпераменту є у кожної людини, але не кожен з людей є віктимною особистістю. Отже, певні риси, які притаманні певному виду темпераменту, можуть робити людину схильною до віктимної поведінки.

Припускають [16], що людина, яка має меланхолійний темперамент, скоріше стане жертвою оточення та обставин, ніж сангвінік, який емоційно стійкий, відрізняється легкою пристосованістю до мінливих умов життя, підвищеною контактністю з оточуючими, товариськістю. Певні властивості темпераменту, зокрема емоційна сприйнятливість, є і чинником розвитку емоційного інтелекту [22].

З огляду на підхід В. Папуші з його акцентом на індивідуально-психологічні властивості були обрані методика самооцінки психічних станів Г. Айзенка і «Маскулінність-фемінінність» (С. Бем).

«Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка оцінює різні психічні стани особистості: тривожність, фрустрацію, агресивність, ригідність. З теоретичного дослідження відомо, що всі ці стани притаманні віктимній особистості і не властиві особистостям з розвиненим емоційним інтелектом.

Для діагностики типу виховання, який формує певні індивідуально-психологічні якості та накладає відбиток на все подальше життя особистості, доцільним уявляється застосувати методику «Маскулінність-фемінінність» (С. Бем) діагностує психологічну стать і визначає ступінь андрогінності, маскулінності і фемінінності особистості.

Багато вчених (К. Юнг, Х. Вайсбах, У. Дакс, Є. Ільїн, І. Андреева) вказують на те, що в процесі виховання дуже часто придушуються відчуття, наприклад, хлопчикам забороняють плакати, боятися, дівчаткам – проявляти гнів або агресію. Такий стиль виховання – пряма дорога до неврозів, пригнічення індивідуальності, невміння розуміти власні почуття, поганої соціалізації, неспроможності вибудувувати адекватні відносини з оточуючими. Тому саме андрогінність вважається передумовою

емоційного інтелекту, розвитку самоконтролю та витримки, кращої адаптації в соціумі [2].

Підхід В. Папуші збігається з даними деяких дослідників (О. Дроздов, М. Скок та ін.), котрі вважають, що серед детермінант віктимізації чільне місце посідають саме віктимогенні характеристики особистості, які є первинними передумовами і зумовлюють вектор поведінки потенційної жертви, а ситуація має вторинне значення [14].

Спираючись на комплексно-синергетичний підхід (дефіцит теплого спілкування з матір'ю в перші роки життя, циклічний вибір позитивного або негативного варіанту розвитку певних особистісних рис по Е. Еріксону, властивості особистості суб'єктивного характеру, уявлення особистості про себе, позитивне чи негативне сприйняття світу), вважаємо слушним застосувати в дослідженні «Шкала пошуку відчуттів» (М. Цукерман), тест на міжособистісну залежність Р. Гіршфільда (адаптація О. Макушиної), шкалу сугестивності (О. Єлісеєв), методику суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Фергюсон), опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» Д. Олсон. Всі інші обрані методики також є дуже важливим психологічним інструментарієм з точки зору комплексно-синергетичного підходу.

Шкала пошуку відчуттів М. Цукермана використовується для дослідження рівня потреб у різного роду відчуттях. Виходячи з результатів, можна судити, наскільки особа готова і прагне до нових вражень, шкала демонструє високий, середній і низький рівні потреби у відчуттях. Авжеж, пошук відчуттів має велике значення для людини, оскільки стимулює емоції і уяву, розвиває творчий потенціал, що зрештою веде до його особистісного зростання. Але якщо це дуже високий показник, це може свідчити про наявність потягу, можливо, безконтрольного, до нових, «що лоскочуть нерви», вражень, що може провокувати досліджуваного на участь у ризикованих авантюрах і заходах.

Щоб дослідити, наскільки юнак психологічно залежить від інших, обрано методику Р. Гіршфільда. Вона широко використовується для діагностики залежності від іншої людини в широкому розумінні цього слова (любовна залежність, залежність в дитячо-батьківських відносинах). Опитувальник складається з трьох шкал: емоційна опора на інших; невпевненість у собі; прагнення до автономії.

Як стверджує А. Адлер [1], залежність від інших формується ще в ранньому дитинстві, наприклад, через гіперопіку, що в

подальшому приводить до розвитку недовірливості, інфантильності та комплексу неповноцінності. Потім комплекс неповноцінності веде до того, що людина не поважає сама себе, відчуває залежність, шукає лідера, що в результаті може робити її жертвою обставин чи конкретних людей.

Така залежність юнака від інших може мати прояв у відході до субкультур, коли він незрозумілий, не почутий у близькому оточенні (сім'я) – шукає розуміння на стороні. Найбільш ваговою причиною виникнення молодіжних субкультур і залучення молоді до них, називають кризу інституту сім'ї та сімейного виховання [23].

Шкала сугестивності (О. Єлисеєв) в чомусь співзвучна з методикою міжособистісної залежності, вона демонструє ступінь того, наскільки юнак піддається навіюванню, як сильно навколишня дійсність і окремі особи можуть впливати на його емоції і уяву. Методика складається всього з п'яти завдань, але всі вони, з каверзою. Досліджуваному дається завдання і відразу приблизна відповідь. Необхідно обрати один із запропонованих або вигадати свій. Це і є ключ до розгадки рівня сугестивності юнака. Високий рівень сугестивності може свідчити про те, що особа легко піддається впливу, податлива по відношенню до спонукань, спровокованих іншими людьми.

До числа властивостей особистості, що сприяють підвищенню сугестивності, відносяться: невпевненість у собі, низька самооцінка, почуття власної неповноцінності, тривожність, екстравертованість, підвищена емоційність – якості, притаманні віктимної особистості. Людина з високим рівнем сугестивності може легко втягуватися у ті ж субкультури, причому не завжди із позитивним характером, ставати жертвою інформації отриманої зі ЗМІ, сумнівних зв'язків.

Отже, опрацювання результатів обох методик допоможе детально скласти уявлення про особливості віктимної особистості, а саме наявність відчуття залежності та сугестивності осіб юнацького віку.

Методика суб'єктивного відчуття самотності (Д. Рассел, М. Фергюсон) призначена для визначення того, наскільки людина відчуває себе самотньою. Тут ми розглядаємо самотність як соціально-психологічний чинник, тому що, не зважаючи на те, що все в людині індивідуально і феномен самотності полягає у тому, що почуття самотності сприймається як гостро суб'єктивне, суто індивідуальне і часто унікальне переживання, тобто є індивідуально-психологічним фактором, все ж таки воно може йти зсередини, а отже, бути і соціально-психологічним чинником.

Часто самотність пов'язана з іншими людьми, вірніше, їх відсутністю в найближчому оточенні і такі твердження у методиці як «мені немає з ким поговорити» або «мої соціальні відносини і зв'язки поверхневі» саме підкреслюють стан людини, те, що її не задовольняє оточення, а точніше – відсутність у ньому близьких за духом людей. Нерідко самотність з'являється у формі потреби бути включеним в якусь групу або бажаність цього чи потреби просто бути в контакті з ким-небудь [13]. Від того, наскільки розвинута у юнака самоповага та вміння адаптуватися, залежатиме і якість цих контактів, цієї групи.

Як стверджують учені (З. Фройд, Дж. Боулби, Г. Салливан, К. Хорні, Дж. Рейнуотер та ін.), відчуття самотності, як, власне, і проблема відгородження себе від сім'ї та пошук лідера на стороні, бере свої витoki в ранньому дитинстві. Криза інституту сім'ї, брак любові, ігнорування потреб дитини – все це поступово закладає невпевненість у собі, страх оточуючих, невміння будувати конструктивні відносини. І як кінцевий результат – патологічне почуття самотності як внутрішньої, так і зовнішньої. І як вказувала Фріда Фромм-Рейхман, самотність може сприяти розвитку важкого розладу особистості (цит. за [13]).

Саме тому, щоб зрозуміти відносини всередині сім'ї, внутрісімейний клімат, який, в свою чергу, пов'язаний із почуттям емоційного благополуччя та захищеності, що може врятувати особистість від почуття самотності – був обраний опитувальник «Шкала сімейної адаптації та згуртованості» Д. Олсона, методики, яка оцінює ступінь емоційного зв'язку між членами сім'ї. Опитувальник сконструйований таким чином, що дозволяє проаналізувати, як члени сім'ї сприймають свою родину і якою вони хотіли б її бачити. Чим більша розбіжність між ідеалом і реальним сприйняттям, тим більша незадоволеність існуючою сімейною системою.

Підрахунок результатів цієї методики дає відповіді на багато запитань. Сім'я, а точніше стиль сімейного виховання є одним з чинників схильності до віктимної поведінки, і саме стратегія сімейного виховання може призвести до розвитку внутрішньоособистісних конфліктів, з яким особистість не в змозі упоратися. В свою чергу, такі конфлікти пов'язані з переживанням низки негативних відчуттів – тривоги, відчуття провини, самотності [8, с. 61].

Для уточнення результатів використано анкету («паспортичку»), що містить запитання, спрямовані на прояснення особистих даних (вік, стать, склад сім'ї, наявність сиблінгів, освіта

батьків та ін.), які в комплексі з іншими методами можуть прояснити деякі особливості типу особистості.

Результати дослідження дозволяють визначити умови та розробити авторську програму і рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки.

Висновки. Виокремлено основні групи чинників (індивідуально-психологічні та соціально-психологічні), що зумовлюють схильність до віктимної поведінки осіб юнацького віку та обрані методики для їх дослідження. Також обрано методику для діагностування віктимної поведінки та методику для дослідження особливостей емоційного інтелекту осіб юнацького віку схильних до віктимної поведінки.

Такий підхід до організації діагностики дає можливість виявити, які саме особливості емоційного інтелекту мають особи юнацького віку, схильні до віктимної поведінки, та що саме в їх віктимній поведінці спровоковано тим чи іншим чинником віктимної поведінки, що, в свою чергу, уможлиблює розуміння якою саме має бути авторська програма з розвитку емоційного інтелекту як чинника попередження віктимної поведінки.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Воспитание детей. Взаимодействие полов : [Электронный ресурс] / А. Адлер. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – Режим доступа : <http://www.koob.ru/adler/#books>
2. Андреева И.Н. Азбука эмоционального интеллекта: [Электронный ресурс] / И. Н. Андреева. – СПб. : БХВ-Петербург, 2012. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/1100288/>
3. Андреева И. Н. Взаимосвязь социальной компетентности и эмоционального интеллекта у подростков / И. Н. Андреева // Женщина. Образование. Демократия: Материалы 5-й Международной междисциплинарной науч.-практ. конф. – Минск, 2002. – С. 194–196.
4. Андреева И. Н. Взаимосвязь эмоционального интеллекта и личностной тревожности в подростковом возрасте : [Электронный ресурс] / И. Н. Андреева // Психологическое здоровье в контексте развития личности : Материалы республ. науч.-практ. конф. – Брест, 2004. – Режим доступа : <http://www.vash-psiholog.info/voprospsih/214/17733-predposylki-razvitiya-emocionalnogo-intellekta.html>
5. Андронникова О.О. Тест склонности к виктимному поведению / О.О. Андронникова // Развитие гуманитарного обра-

- зовання в Сибіри: Сб. науч. тр: В 2 ч. – Новосибирск : НГИ, 2004. Вып. 9.4. 1. С. 11–25
6. Бантишева О. О. Основні підходи до дослідження проблеми схильності особистості до віктимної поведінки / О. О. Бантишева // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр. / Ун-т менедж. Освіти НАПН України. – К. : АТОПОЛ, 2014. – 264 с. – С. 164–175.
 7. Бебечук М.А. Практическая психодиагностика семьи: методическое пособие с приложениями : [Электронный ресурс] / М. А. Бебечук, Е. А. Рихмаер. – М. : ИД Бионика, 2012. – Режим доступа: www.libex.ru
 8. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки / О.І. Бондарчук, Т.М. Вакулич. – К. : Наук. світ, 2010. – 300 с.
 9. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации : [Электронный ресурс] / Дж. Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – Режим доступа : <http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7789>
 10. Бук Г. Преимущества EQ: Эмоциональная культура и ваш успех: [Электронный ресурс] / Г. Бук, С. Стайн; пер. с англ. – Ливерпуль. : изд-во Stoddart Publishing Co. Limited, 2000. – Режим доступа: <http://lib.afisha.tv/?book=DPEOPLE/eq.txt>
 11. Вакулич Т. В. Вивчення віктимності особистості неповнолітніх у психологічній літературі: [Електронний ресурс] / Т.В. Вакулич. – 2009. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/780/94/>
 12. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект : [Электронный ресурс] / Д. Гоулман. – М. : ВКТ, 2009. – Режим доступа : <http://likebook.ru/books/download/185850>
 13. Джонсон Т. Лабиринты одиночества : [Электронный ресурс] / Т. Джонсон, У. Садлер. – М. : Прогресс, 1989. – Режим доступа: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/loneano2.htm>
 14. Дроздов О. Ю. Проблеми агресивної поведінки особистості: навч. посіб. : [Електронний ресурс] / О. Ю. Дроздов, М. А. Скок. – Чернігів: ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2000. – Режим доступу : http://studentus.com.ua/spisok_kniga/drozdov-oleksandr-yuriyovich--skok-mikola-andriyovich--problemi-agresivnoi-povedinki-osobistosti--navch--posibnik---chernigivskiy-derj--pedagogichniy-un-t-im--t-g-shevchenka---chernigiv--20_248851.html
 15. Елисеев О.П. Практикум по психологии личности / О.П. Елисеев. – СПб. : Питер, 2001. – 560 с.

16. Еникеев М. И. Общая и социальная психология : [Электронный ресурс] / М. И. Еникеев. – М. : Норма, Инфра-М, 1999. – Режим доступа: <http://yourlib.net/content/category/11/59/68/>
17. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины : [Электронный ресурс] / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – Режим доступа: <http://www.klex.ru/1qj>
18. Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту: дисертація канд. психол. наук: 19.00.01 : [Електронний ресурс] / Н. В. Коврига. Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2003. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/43695.html>
19. Козлов В. В. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / В. В. Козлов, Г.М. Мануйлов, Н.П. Фетискин. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
20. Корчуганова И. П. Профессиональное развитие и поддержка педагогов, работающих с детьми группы риска: методич. пособие / И. П. Корчуганов; под ред. С. А. Лисицына, С. В. Тарасова. – СПб. : ЛОИРО, 2006. – 172 с.
21. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций. – 2-е изд. / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.
22. Либин А. В. Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций : [Электронный ресурс] / А. В. Либин. – М. : Смысл; Per Se, 2000. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/40743/>
23. Лисовский В. Т. Социология молодежи: учеб. пособие : [Электронный ресурс] / В. Т. Лисовский. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1996. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/184125/>
24. Макушина О. П. Методы психологического изучения девиантного поведения: учеб. пособие / О. П. Макушина. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2006. – 79 с.
25. Мегедь В. В. Характеры и отношения : [Электронный ресурс] / В. В. Мегедь, Овчаров А. А. – М. : Армада-пресс, 2002. – Режим доступа: <http://www.knigo-poisk.ru/books/item/in/186100/>
26. Мединська Ю. Я. Проблема віктимності у контексті емоційного інтелекту особистості / Ю. Я. Мединська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 3. – Львів. – 2013. – С.191–201.
27. Пантилеев С. Р. Опросник самоотношения / С. Р. Пантилеев // Практикум по психодиагностике: Психодиагностичес-

- кие материалы : [Электронный ресурс] / С. Р. Пантеев, В. В. Столин. – М. : 1988. – Режим доступа: <http://psyhtest.ru/metodiki/test-oprosnik-samotnoshenija-v-v-stolin-s-r-pantelev.html>
28. Папуша В. В. Віктимні аспекти проблемної поведінки підлітків : [електронний ресурс] / В. В. Папуша. – Чернігів: Вісник ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка, 2010. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2010_82_2/papusha.pdf
29. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учеб. пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1998. – 672 с.
30. Родионова А. С. Исследование особенностей эмоционального интеллекта лиц, имеющих интернет-аддикции : [Электронный ресурс] / А. С. Родионова // Журнал перспективы науки и образования. – № 6 / 2013. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-osobennostey-emotsionalnogo-intellekta-lits-imeyuschih-internet-addiktsiyu>
31. Фаргиев И. А. Уголовно-правовые и криминологические основы учения о потерпевшем : [Электронный ресурс] / И. А. Фаргиев. – Ростов-на-Дону. : АПСН СКНЦ ВШ, 2005. – Режим доступа: <http://lawlibrary.ru/izdanie53696.html>
32. Франк Л. В. Виктимология и виктимность : [Электронный ресурс] / Л. В. Франк. – Душанбе : Ирфон, 1972. – Режим доступа: <http://lawlibrary.ru/article2032919.html>
33. Hughes M. Handbook for developing emotional and social intelligence. Best practices, case studies, and strategies/ M. Hughes, H. Thompson. – San Francisco, 2009. – 419 p. – PP. 330–335.
34. Kramer D. Effect of rational and irrational statements on intensity and «inappropriations» of emotional distress and irrational beliefs in psychotherapy patients : [electronic resource] / D. Kramer D., G. Kupshik // Brit. J. Clin. Psychol. V. 32. № 3, 1993. – Mode of access: <http://link.springer.com/article/10.1007%2F01205176>
35. Mayer J.D. Emotional intelligence information : [electronic resource] / J. D. Mayer. – 2005. – Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence/

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Adler A. Vospitanie detej. Vzaimodejstvie polov : [elektronnij resurs] / A. Adler. – Rostov n/D. : Feniks, 1998. – Rezhim dostupu: <http://www.koob.ru/adler/#books>

2. Andreeva I.N. Azbuka jemocional'nogo intellekta : [elektronnij resurs] / I. N. Andreeva. – SPb. : BHV-Peterburg, 2012. – Rezhim dostupu: <http://www.twirpx.com/file/1100288/>
3. Andreeva I. N. Vzaimosvjaz' social'noj kompetentnosti i jemocional'nogo intellekta u podrostkov / I. N. Andreeva // Zhenshhina. Obrazovanie. Demokratija: Materialy 5-j Mezhdunar. mezhdisciplinarnoj nauch.-prakt. konf. – Minsk, 2002. – S. 194-196.
4. Andreeva I. N. Vzaimosvjaz' jemocional'nogo intellekta i lichnostnoj trevozhnosti v podrostkovom vozraste : [elektronnij resurs] / I. N. Andreeva // Psihologicheskoe zdorov'e v kontekste razvitija lichnosti: Materialy respubl. nauch.-prakt. konf. – Brest, 2004. – Rezhim dostupu: <http://www.vash-psiholog.info/voprospsih/214/17733-predposylki-razvitiya-emocionalnogo-intellekta.html>
5. Andronnikova O.O. Test sklonnosti k viktimnomu povedeniju / O.O. Andronnikova // Razvitie gumanitarnogo obrazovanija v Sibiri: Sb. nauch. tr: V 2 ch. Novosibirsk: NGI, 2004. Vyp. 9.4. 1. S. 11–25.
6. Bantisheva O. O. Osnovni pidhodi do doslidzhennja problemi shil'nosti osobistosti do viktimnoi povedinki / O. O. Bantisheva // Visnik pisljadiplomnoi osviti: zb. nauk. pr. / Un-t menedzh. Osviti NAPN Ukraïni. – K. : ATOPOL, 2014. – 264 s. – S. 164–175.
7. Bebechuk M.A. Prakticheskaja psihodiagnostika sem'i: metodicheskoe posobie s prilozhenijami : [elektronnij resurs] / M. A. Bebechuk, E. A. Rihmaer. – M. : ID Bionika, 2012. – Rezhim dostupu: www.libex.ru
8. Bondarchuk O. I. Psihologija deviantnoi povedinki / O. I. Bondarchuk, T. M. Vakulich. – K. : Nauk. svit, 2010. – 300 s.
9. Bruner Dzh. Psihologija poznaniya. Za predelami neposredstvennoj informacii : [elektronnij resurs] / Dzh. Bruner. – M. : Progress, 1977. – Rezhim dostupu: <http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7789>
10. Buk G. Preimushhestva EQ: Jemocional'naja kul'tura i vash uspih : [elektronnij resurs] / G. Buk, S. Stajn; per. s angl. – Leverpul'. : izd-vo Stoddart Publishing Co. Limited, 2000. – Rezhim dostupu: <http://lib.afisha.tv/?book=DPEOPLE/eq.txt>
11. Vakulich T. V. Vivchennja viktimnosti osobistosti nepovnolitnih u psihologichnij literaturi : [elektronnij resurs] /

- T. V. Vakulich. – 2009. – Rezhim dostupu: <http://vuzlib.com/content/view/780/94/>
12. Goulman D. Jemocional'nyj intellekt : [elektronnij resurs] / D. Goulman. – M. : VKT, 2009. – Rezhim dostupu: <http://likebook.ru/books/download/185850>
 13. Dzhonson T. Labirinty odinochestva : [elektronnij resurs] / T. Dzhonson, U. Sadler. – M. : Progress, 1989. – Rezhim dostupu: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/loneano2.htm>
 14. Drozdov O. Ju. Problemi agresivnoi povedinki osobistosti: navch. posib : [elektronnij resurs] / O. Ju Drozdov, M. A. Skok. – Chernigiv: ChDPU im. T.G.Shevchenka, 2000. – Rezhim dostupu: http://studentus.com.ua/spisok_kniga/drozdov-oleksandr-yuriyovich--skok-mikola-andriyovich--problemi-agresivnoi-povedinki-osobistosti--navch--posibnik--chernigivskiy-derj--pedagogichniy-un-t-im--t-g-shevchenka---chernigiv--20_248851.html
 15. Eliseev O.P. Praktikum po psihologii lichnosti / O. P. Eliseev. – SPb. : Piter, 2001. – 560 s.
 16. Enikeev M. I. Obshhaja i social'naja psihologija : [elektronnij resurs] / M. I. Enikeev. – M. : Norma, Infra-M, 1999. – Rezhim dostupu: <http://yourlib.net/content/category/11/59/68/>
 17. Il'in E. P. Differencial'naja psihofiziologija muzhchiny i zhenshhiny : [elektronnij resurs] / E. P. Il'in. – SPb. : Piter, 2003. – Rezhim dostupu: <http://www.klex.ru/1qj>
 18. Kovriga N. V. Stresozahisna ta adaptivna funkciï emocijnogo intelektu: disertacija kand. psihol. nauk: 19.00.01 [elektronnij resurs] / N. V. Kovriga. Institut psihologii im. G.S.Kostjuka APN Ukraïni. – K., 2003. – Rezhim dostupu: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/43695.html>
 19. Kozlov V. V. Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp / V. V. Kozlov, G.M. Manujlov, N.P. Fetiskin. – M., Izd-vo Instituta Psihoterapii, 2002. – 490 s.
 20. Korchuganova I. P. Professional'noe razvitie i podderzhka pedagogov, rabotajushhih s det'mi gruppy riska: metodich. posobie / I. P. Korchuganov; pod red. S. A. Lisicyna, S. V. Tarasova. – SPb. : LOIRO, 2006. – 172 s.
 21. Leont'ev D. A. Test smyslozhiznennyh orientacij. – 2-e izd. / D.A. Leont'ev. – M. : Smysl, 2000. – 18 s.
 22. Libin A. V. Differencial'naja psihologija: Na peresehenii evropejskih, rossijskih i amerikanskih tradicij : [elektronnij

- resurs] / A. V. Libin. – M. : Smysl; Per Se, 2000. – Rezhim dostupu: <http://www.twirpx.com/file/40743/>
23. Lisovskij V. T. Sociologija molodezhi: ucheb. posobie : [elektronnij resurs] / V. T. Lisovskij. – SPb. : Izd-vo Sankt-Peterburgskogo un-ta, 1996. – Rezhim dostupu: <http://www.twirpx.com/file/184125/>
24. Makushina O. P. Metody psihologicheskogo izuchenija deviantnogo povedenija: ucheb. Posobie / O. P. Makushina. – Voronezh: Izd-vo VGU, 2006. – 79 s.
25. Meged' V. V. Haraktery i otnoshenija [elektronnij resurs] / V. V. Meged', Ovcharov A. A. – M. : Armada-press, 2002. – Rezhim dostupu: <http://www.knigo-poisk.ru/books/item/in/186100/>
26. Medins'ka Ju. Ja. Problema viktimnosti u konteksti emocijnogo intelektu osobistosti / Ju. Ja. Medins'ka // Pedagogika i psihologija profesijnoj osviti. – № 3. – L'viv. – 2013. – S.191–201.
27. Pantileev S. R. Oprosnik samootnoshenija / S. R. Pantileev// Praktikum po psihodiagnostike: Psihodiagnosticheskie materialy [elektronnij resurs] / S. R. Pantileev, V. V. Stolin. – M. : 1988. – Rezhim dostupu: <http://psyhtest.ru/metodiki/test-oproshnik-samotnoshenija-v-v-stolin-s-r-pantelev.html>
28. Papusha V. V. Viktimni aspekti problemnoj povedinki pidlitkiv : [elektronnij resurs] / V. V. Papusha. – Chernigiv: Visnik ChDPU im. T.G.Shevchenka, 2010. – Rezhim dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2010_82_2/papusha.pdf
29. Rajgorodskij D. Ja. Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy: ucheb. posobie / D. Ja. Rajgorodskij. – Samara: Izdatel'skij Dom «Bahrah», 1998. – 672 s.
30. Rodionova A. S. Issledovanie osobennostej jemocional'nogo intellektalic, imejushhij internet-addikci : [elektronnij resurs] / A. S. Rodionova // Zhurnal Perspektivy nauki i obrazovaniya. – № 6 / 2013. – Rezhim dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-osobennostey-emotsionalnogo-intellekta-lits-imeyuschih-internet-addiksiyu>
31. Fargiev I. A. Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie osnovy uchenija o poterpevshe : [elektronnij resurs] / I. A. Fargiev. – Rostov-na-Donu. : APSN SKNC VSh, 2005. – Rezhim dostupu: <http://lawlibrary.ru/izdanie53696.html>
32. Frank L. V. Viktimologija i viktimnost' : [elektronnij resurs] / L. V. Frank. – Dushanbe. : Irfon, 1972. – Rezhim dostupu: <http://lawlibrary.ru/article2032919.html>

33. Hughes M. Handbook for developing emotional and social intelligence. Best practices, case studies, and strategies/ M. Hughes, H. Thompson. – San Francisco, 2009. – 419 p. – PP. 330–335.
34. Kramer D. Effect of rational and irrational statements on intensity and «inappropriations» of emotional distress and irrational beliefs in psychotherapy patients : [electronic resource] / D. Kramer D., G. Kupshik // Brit. J. Clin. Psychol. V. 32. № 3, 1993. – Mode of access: <http://link.springer.com/article/10.1007%2F01205176>
35. Mayer J.D. Emotional intelligence information : [electronic resource] / J. D. Mayer. – 2005. – Mode of access: http://www.unh.edu/emotional_intelligence/

O.O. Bantysheva. Methods for investigating the psychological peculiarities of emotional intelligence in juveniles with an inclination towards victim behaviour. On the basis of the theoretical analysis of a variety of scientific publications the author states that a well-developed emotional intelligence affects a person's quality of life, especially that of juveniles. It is shown to correlate with certain positive personal qualities, such as managerial abilities, stress proof and adaptive functions, resistance to negative affective influence, self-motivation, leadership, successfulness and others. On the other hand, poorly developed emotional intelligence correlates with some kinds of problematic behaviour, first of all with aggression and substance abuse, with high personal anxiety, internet dependence and low self-esteem. It is known that developed emotional intelligence contributes to inner harmony and high stress tolerance, ability to withstand manipulation. The author considers that these personal skills could prevent a juvenile's inclination towards victim behaviour, make his life more effective and the relationship with other people more productive. The author highlights the methods for diagnosing the psychological peculiarities of emotional intelligence in juveniles with an inclination towards victim behaviour. It is also explained in the article why this or that psychological method was chosen to investigate the relation between juvenile emotional intelligence and characteristics and factors of juvenile victim behaviour. In developing the investigation techniques the main national approaches to the studying of victim behaviour inclination were used. It is concluded that it is advisable to develop the author's own technique for developing emotional intelligence as a factor reducing victim behaviour.

Key words: victim behaviour, emotional intelligence, factors of victim behaviour, diagnostics of psychological peculiarities of emotional intelligence, diagnostics of victim behaviour, juvenile age.

Received January 09, 2015

Revised January 18, 2015

Accepted February 11, 2015